

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 4 (Nisan/April 2021), s. 104-114.
Geliş Tarihi-Received: 22.03.2021
Kabul Tarihi-Accepted: 14.04.2021
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.901490

Ahmed Rasim'in Fonograf Adlı Eseri

Ahmed Rasim's Work Named Phonograph

Dilek HERKMEN*

Öz

Türk edebiyatının verimli yazarlarından olan Ahmed Rasim, birçok edebî türde eser vermiştir. *Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye Fonograf: Sadâyı Tahrîr ve İade Eden Âlet* Ahmed Rasim'in ilk eseridir. 1885 yılında yazdığı bu kitapta yazar, Amerika'da Edison tarafından keşfedilen fonografı tanıtır ve bu cihazın çalışma prensibini açıklar. Fonografa ait üç ayrı şekle yer veren yazar, şekillerde aletin parçalarına birer harf tayin etmiş ve bu harfler aracılığıyla da parçaların işlevlerini anlatmıştır. Bugün yerini farklı teknolojik aletlere bırakmış olan fonografin meydana getiriliş safhaları ve bu çalışmada emeği olan bilim adamları da eserde konu edilir. Eser, fonograf adlı aletin tanıklığı, tanıtıldığı ilk kaynak olması bakımından önemlidir. Bu çalışmada Ahmed Rasim'in ardından Ahmed Midhat Efendi ve Sami Paşazade Sezai'nin de eserlerinde fonograftan bahsettikleri; ardından 1894'te Lügat-i Naci'de fonografin madde başı olarak yer aldığı belirlenmiştir. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nda K/1079 numarasıyla kayıtlı olan *Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye Fonograf: Sadâyı Tahrîr ve İade Eden Âlet* adlı eser 15 sayfadan meydana gelmektedir. Eserin *İfade-i Mahsûsa* bölümü ve *Fonograf* başlıklı metin kısmı Latin harflerine aktarılmıştır. Eserin sözlüğü hazırlanarak 19. yüzyıl söz varlığına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Ahmed Rasim, fonograf, bilimsel metinler, Osmanlı Türkçesi.

Abstract

Ahmed Rasim, one of the prolific writers of Turkish literature, has produced works in many literary genres. *Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye Phonograph* is the first work of Ahmed Rasim. In this book written in 1885, Rasim introduces the phonograph discovered by Edison in America and explains the working principle of this device. The author gives place to three different figures of the phonograph. He assigned a letter to the parts of the instrument in the figures and explained the functions of the parts through these letters. The production phases of the phonograph, which has left its place to different technological devices today, and the scientists who contributed to the study, are also mentioned in the work. This work is important because it is the place where the instrument called phonograph was first deected in and introduced. In this study, it was determined that after Ahmed Rasim, Ahmed Midhat Efendi and Sami Paşazade Sezai also talked about the phonograph in their works; Then, in 1894, the phonograph was took place in the dictionary named Lügat-i Naci. The work named *Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye Phonograph*, registered in the İ.B.B. Atatürk Library with the number K / 1079, consists of 15 pages. The *İfade-i Mahsûsa* section of the work and the text titled *Phonograph* were transferred to Latin letters. It is aimed to contribute to the 19th century vocabulary by preparing the dictionary of the work

Key Words: Ahmed Rasim, phonograph, scientific texts, Ottoman Turkish.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, e-posta: dilekherkmen@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3060-3756>.

Giriş

Thomas Edison'un icadı olarak tanıtılan fonograf; sesi kaydetmek için çalışmalar yapan Fransız Edouard-Leon Scott, Charles Cros ve Amerikalı Thomas A. Edison'un ortak emekleriyle 1877'de kullanılmaya geçmiştir. Fonograf, *phonographe* "önceden kaydedilen sesleri istendiği zaman tekrarlayan âlet, gramofonun ilk şekli" olarak tanımlanır. Yunanca *phōnē* "ses" ile yazmak anlamındaki *gráfo* "yazmak" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Ses kayıt cihazı fonograf ilerleyen dönemlerde gelişmiş şekli ile birlikte yerini gramofona bırakmıştır.

Osmanlı'da sesi kaydedip tekrar dinlemeye olanak tanıyan bu cihazın adına ilk kez Ahmed Rasim tarafından kaleme alınan bu eserde rastlanılmaktadır. Ahmed Rasim 1885 yılında yazdığı *Fonograf* adlı kitap ile bu aleti tanıtmış; çalışma prensibini anlatmıştır. Ahmed Rasim'in ardından Ahmed Midhat Efendi'nin 1305 tarihli *Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları* eserinde de fonograftan bahsedilir. Ahmed Midhat "Öyle bir makine ki önünüzde ufak bir sandık bulunarak, o sandığa bir söz söylediğiniz hâlde sandık sizin sözünüzü zaptetsin. Sandığın bir yayına dokunduğunuzda sizin sözünüzü tekrar söylesin. Hem de öyle bir surette söylesin ki o ses sizin sesiniz olduğunu, o sözler sizin sözleriniz bulduklarını siz dahi tanıyıp ikrar eylesiniz. İşte bu makine 'fonograf' dedikleri makinedir. İnsanoğlu hâlâ çok kimselerin aklına sığmamakta bulunan bu ihtirâi edebilirse..." (Andı 2020: 26) şeklinde şaşkınlığını dile getirir.

Sami Paşazade Sezai 17. 05. 1904 tarihinde *Şurâ-yı Ümmet* gazetesinde yayımlanan *Matbuat* başlıklı yazısında fonograftan "*Sinematograf*" "*fonograf*" derûnunda, *ateş-i sûzan-ı hayat içinde yalnız okumak, işitmek değil, o yangının âfâka akseden reng-i al-i âteşînini görmek, o fırtınanın azîm ormanlar içinde o eşcar-ı semâ-pâyenin evrak ve gusûnu arasında kopardığı kıyametlerin âvâzesini dinlemek de bir ihtiyaç oluyor*" cümlesi ile bahseder (Kerman 2001: 122). Muallim Nâcî'nin 1894 tarihli *Lûgat-i Nâcî* adlı sözlüğünde *fonograf* Rumca "Her nevi esvatı hıfz edip arzu olunduğu zaman aynını tekrar eden nev-icâd makine, sadâ-nüvîs" açıklamasıyla verilmiştir (Kartal 2009: 163). *Kamus-ı Türkî*'de ise (1900) (فونوغراف) *fonograf* "sesi hıfzedip kurulunca tekrar eder nev-icâd bir makine, bang-nüvîs" açıklamasıyla kayıtlıdır. Fonograf sözcüğüne *Türkçe Sözlük*'ün 1945 baskısından itibaren "sesi kayıt ve tespit etmekte kullanılan alet" anlamıyla yer verilmiştir.

Çeviri, makale, fıkra, şiir gibi alanlarda eserler veren Ahmet Rasim ilk eseri olan *Fonograf*'ı 1885 senesinde yazar. Bu eserde Ahmed Rasim yeni keşifler arasında yer alan, sesi kaydedip tekrar dinlemeye imkân sağlayan fonografin Amerika'da icat edildiği haberinin 1878 yılının mayıs ayında Avrupa'ya yansıdığını dile getirir. Rasim, fonograftan önce Leon Skot'un 1856'dan beri fonotograf adlı bir aletin üzerinde çalıştığını da bildirir. Eserde ayrıca ses titreşimlerinin bir kâğıt tabakasının yüzeyine madenî bir uçla yazılabileceğini Leon Skot'un düşündüğü; bu aletin sesi kaydettiği fakat tekrar dinlemeye imkân sağlamadığı belirtilir. Kaydedilen sesin tekrar dinlenebilmesinin Edison tarafından gerçekleştirildiğini söyleyen yazar, Leon Skot'un başlattığı bu çalışmayı Edison'un sonuca ulaştırdığını ifade eder. Ahmed Rasim eserde fonografa ait üç ayrı şekle yer vermiştir. 1. ve 2. şekillerde aletin aksamına birer harf tayin edip "*Üstüvânenin üzerine bir "ه" ağızlığı tesbît edilmiştir.*" ifadesindeki gibi bu harfler aracılığıyla aletin parçalarını ve işlevlerini açıklamıştır. Ahmed Rasim, Mösyö Hardi'nin fonografin düzenli bir hareketle dönmesini sağlayan mekanik sistemi meydana getirdiğine bu sayede seslerin düzenli bir şekilde geri çevrildiğine de eserde yer verir. Fonografin çalışma prensibini anlatan yazar, bu aletin her tekrarında kaydetmiş olduğu sesin zayıfladığını ve karıştığını da eklemiştir.

Metin**Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye Fonograf: Sadâyı Tahrîr ve İade Eden Âlet**

İlmin ulûv ü kadrini ber-vech-i bihterîn

İsbât eder şehâdet-i hel-yesteviyellezîn (Muallim Naci)

Mütercimi: Telgraf nezâret-i aliyyesi fen kalemi ketebesinden Ahmed Rasim.

Matbaa-i K. Bağdadlıyan (Aramyan) 1302, İstanbul.

İfâde-i Mahsûsa

İlm ve maârifin eşref ve her insan için elzem olduğunu beyân etmek için hulefâ-yı râşidîn efendimiz hazretinden Hazret-i Alî keremallahü vechehü hazretlerinin “İlim o kadar şerîf bir şeydir ki bir insanın kendisinde olmasa bile bende vardır iddiâsında bulunduğu vechle o kadar müstekreh bir şeydir ki zulumât-ı cehâletin amâk-ı hafâsında bulunan bir kimse dahi bunda yoktur diye davâ ettiğini pîş-i nazar-ı tedkîke alıp ondan ilim ve fazlın derece-i kadr ve meziyetini anlamalıdır.” meâlinde olan kelâm-ı hikmet encâmını söylemekle iktifâ eylerim.

Şu asr-ı terakki hasr-ı hazret-i pâdişâhî Osmânlılar için tekrâr bir mebde-i terakkî ve ittlâdır.

Bazı kimseler elsine-i ecnebiyeye ilmin duhûlü Araplardandır diye ilân-ı iftihâr ediyorlar fî'l-vâki bu iddiâları pek doğrudur. Lâkin bu iddiâlarına bizde şimdiki elsine-i ecnebiyede bulunan ulûma adem-i tenezzül katıyorlar.

Biz onlara cevâben deriz ki: Gerçi ilmin Avrupa'ya duhûlü Araplardan ise de Endülüs fethinden sonra Avrupalılar zabt ettikleri kitâbları tettebbu ve mütâlaa ederek müstefid olmuşlar ve istifâdelerini arttırmak hevesiyle say u verziş ederek şimdiki kemâli bulmuşlardır. Bizde de maârifin tamîmi çalışmak ile husûl-pezîr olacağından evvelki hâtıralarla iftihâr etmek bizim için işe yarar mevâddan değildir.

Avrupa'nın ekserî memâlik-i meşhûre ve mütemeddesinde yeni keşif olunan bazı kavâid-i ilmiye ve nazariyât-ı fenniye ve âlât-ı lâzıme mecmûalar ve gazeteler ile neşrolunageldiği gibi sonra bu tafsîlât bir daha toplanarak ayrıca kitâb şeklinde dahi tab ve neşir olunuyor.

İşte bu gibi matbû eserlerden bir tanesi de bu ahkarın yedine vasıl olduğu cihetle tettebbu ederek bâligân-mâ-belag istifâde eyledim.

Lakin istifâdem fevkalâdedir. Zîra lisânımıza bu gibi âsâr hâlâ tercüme olunmamıştır. Benim müstefid olduğum gibi ihvân-ı vatanın dahi müstefid olmasını hasbe'l-insâniyye arzû ettiğimden mezkûr kitâbın bazı mahallerini tercüme ve tercüme ettiklerime bazı malûmât-ı zâide ve bazı nâfia daha zam ve ilâve ederek cüz cüz neşrine mübâşeret eyledim.

Maârif-perverân asrın teşvikât ve himemât-ı mütevâliyeleri bu hakîre bir şevk-i cedîd verdi ki değil bu gibi beş altı yüz sayfalık kitâbı tercüme inşallah eser teveccühleri bâkî oldukça yenilerini tercüme kiyâm ederim.

Eser-i çâkerânemde görülen hatâyâ ve takâsirin nazar-ı afv ile görmelerini de kârîn-i kirâmdan hassaten ricâ eylerim.

Ahmed Rasim

[7]

Fonograf

Fonograf denilen âlet keşfiyat-ı cedîde meyânındadır. 1878 senesinin mayıs ayında Avrupa'nın mahâfil-i ilmiyesine Amerika'da kelâmı tahrîr ve hıfz ve istenildiği vakit yine aynı kelâmı insana tebliğ eden bir âletin keşfolunduğu aksedildi.

Bu keşfin birinci haberi ahâlî ve maârif-perverân-ı zamân tarafından kemâl-i tereddüt ile telakki edilip bir terkîb-i mehanikinin uzv-ı sadâ yerine kâim olabilmesi, ağzın, lisânın ve bülûmun âsârını hâsıl etmesi ne kabûl ve ne de tefehhüm olunabildi. Mâmâfih bu keşfin meydân-ı berûz u bedâhete çıkarılması lâzım geldi. Bugünkü günde fonograf âdî bir makine olup mekanikçe şâyân-ı ehemmiyet ve takdîr hiçbir meziyet-i fenniyesi yoktur.

Fonografin mucidi Amerika'da kâin Nevyork şehrinde tevellüd etmiş ve mekanik ilmine yed-i tûlâ sâhibi olmuş olan "Edison" nâm âlimdir. Lakin Fransız erbâb-ı sanâyiinden ve kemâl-i tevâzu ve sabır ile müteârif olan "Leon Skot" dahi bahsetmekte olduğumuz meselenin bir kısmını ilk defa olarak halletmiştir. Âdî tipograf olup matbaalarda musahhahlik eden "Leon [8] Skot" kelâmın kendi kendine yazılması: meselenin tâkibine on sene bezl-i makderet ve gayret etmiş ve nihâyet "fonotograf" tesmiye ettiği âletin ihtirâna muvaffak olmuştur. Bu cihâz tekmil hikmet-şinâsânın malûmu olan bir âlet olup konferanslarda ve hikmet-i tabiiye derslerinde ekseriyâ mevki-i tecrübeye konulmuştur.

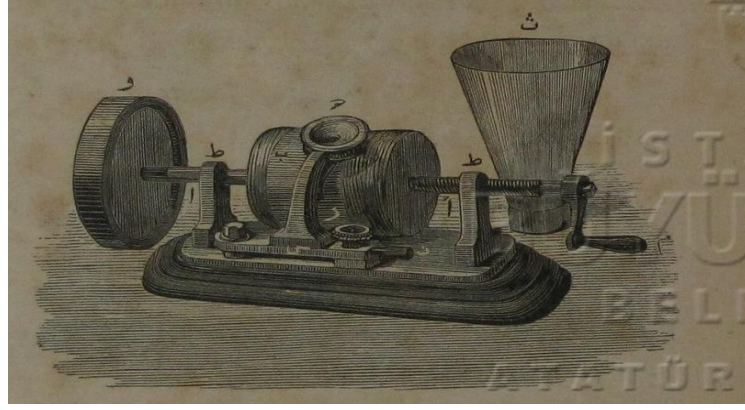
"Leon Skot" fonotograf nâmıyla meydân-ı fûnûna atdığı cihâzı 1856 senesinden beri terkîb etmekteydi. İhtizâzât-ı savtiyyenin is karasıyla siyahlanmış bir kâğıt tabakasının sathı üzerinde gezinen madenî bir uç vâsıtasıyla yazılabileceğini tasavvur etmiş idi.

Bu âlet kelâmı tahrîr eder idiyse de tekrâr hâsıl edemezdi. Bu hâl ise meselemizin nısfını halletmek demektir. Mösyö Edizon kelâmı hem tahrîr etmek ve hem de tekrâr hâsıl etmek şeref ve maksadına nâil olmuş ve bu cihetle yirmi sene evvel "Leon Skot" tarafından takarrüb olunan hall-i meseleyi itmâm etmiştir.

1875 senesinin 13 Temmuzunda Mösyö "Edizon" telgraf Mors nâmıyla müteârif olan âletin imtiyâzını almıştır ki bu imtiyâznâmenin derûnunda çizgi çizen bir ucun iânesiyle üzeri helezonî oyuklarla müzeyyen olan bir üstüvâneye sarılı kâğıt tabakasının üzerine birtakım çizgilerin yapılacağı muharrer ve mastûr olup uç vâsıtasıyla [9] hâsıl olan çizgiler diğer bir ucun altından geçerken aynı telgrafı taharrük-i bî'n-nefs ile başka mahale tebliğ etmekle muvazzaf imişler.

Mösyö "Edizon" Fransızca *Style traceur* denilen ve çizgi çizmeye mahsûs olan âletin Mors nâm telgraf âletinin işâretini kayıt ve tahrîr etmeye tatbikinden sonra kelâmı tahrîr ve tekrâr hâsıl etmek fikrini pîş-i imtihâna çekmiş ve bu cihetle fonografin ihtirâ olunmasına "Edizon" bâis olmuştur.

Şekil 1: Fonograf

Fonograf kanarya sandığı denilen cihâza veyahut mûsikî kutularına müşâbih olup fonografin tarîf ve tavsifinde dahi göreceğimiz vechle bunun terkîb-i mehanikisi esâsen âdî kanarya sandığının terkîb-i mehanikisine yaklaşıp.

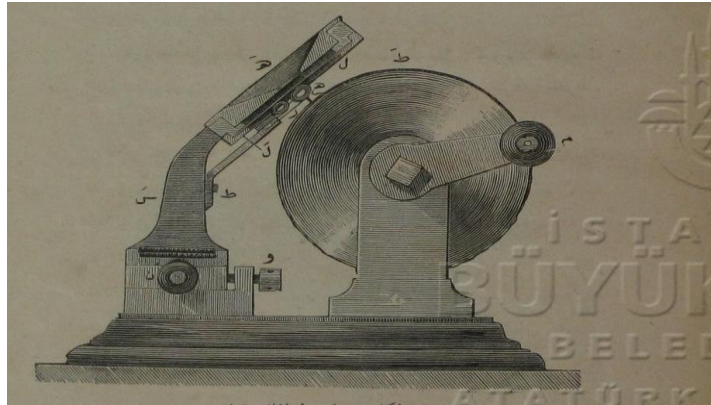
[10] Şekil 1’de gösterildiği vechle “ا” vidası vâsıtasıyla hareket eden bir mihvere müstenid ve ufkiyen mevzû bir “پ” bakır üstüvâneden ibâret ve mürekkep olup mârû’z-zikr vîda bir dişî vîda içinde müteharriktir. Bu da “پ” üstüvânesini ileriye veya geriye sevk eder.

“mim” manivelası “پ” üstüvânesini tedvîre hizmet edip üstüvâne-i mezkûrede manivela hangi tarafa tahrîk edilirse ona göre ileri veya geri gider.

Üstüvânenin üzerine bir “ه” ağızlığı tesbît edilmiştir. Bu “ه” ağızlığının iç tarafında madenî bir gışâ bulunup bunun merkezinde üstüvâneye nâzır ve ona az mesâfede vâki bir “uç” vardır.

Eğer “ه” ağızlığına doğru tevcîh-i sadâ edilirse ihtirâzât-ı sadâya ağızlığın ağızında mevzû bulunan gışâ-yı madenîyi ihtirâz ettireceğinden bu gışâyı merbût olan uç dahi üstüvânenin sathı üzerine helezonî bir çizgi çizer. Lâkin bu ucun helezonî çizgi çizmesi için ağızlığın üzerine icrâ-yı tesîr eden sadânın tesîriyle gışâ ihtizâz ettiği vakit icrâ-yı ameliyât eden zâtın sağ eli “م” manivelasının üzerine tesîr etmeli ki bunun da sebebi yukarıda denildiği vechle üstüvânenin harekete gelmesidir. İşte bu vakitte üstüvâne hatt-ı [11] müstakîm üzere ve ufki olmak şartıyla ileriye doğru gider.

Lakin üstüvâne hareket etmeye başlamadan evvel onun üzerine bir kalay tabakası yapıştırılır ki ucun helezonî olarak çizeceği çizgi bu kalay tabakasının sathına çizilir.

Şekil 2: Fonografin maktat

Ucun kalay tabakasına hangi bir tazyîk ile icrâ-yı tazyîk etmesi ve tabaka-yı mezkûreye ihtizâzât-ı sedâiyeye tevâfuk eden işârâtı yapması için ucun bulunduğu mahalde ufak bir sistem vardır ki bu da (şekil 2) ile irâe olunmuştur. Bu şekil âletin şâkûlen görünen maktadır.

[12] “رسن” harfleri “ه” ağızlığının kurbunda mevzû olan (ل ل) levha-i mühtezzesinin nasıl istinâd edebildiğini gösterirler. Bu istinâd takımı (س ن) harfleriyle gösterilen mafsallı bir kol ile derûnuna (و) vidası giren bir oyuktan mürekkep olup (ه) ağızlığının derûnuna mevzû bulunan (ل ل) levha-i muhtezizesi cihet-i süfliyyesinden (س) ile gösterilen geniş bir maşa ile takviye edilmiştir.

Şekil 3:

(س ن) kolunun nihâyetinde vâki (و) kolu dahi (ر) vidasını istimâl ettikleri vakit ağızlığın derûnunda vâki ucu ileriye sürmek veya geriye çekmek için istimâl olunur. Çizgi çizen ucun tazyîkini tanzim etmek için [13] (و) kolunu az veya ziyâde çekmek ve tazyîk için münâsip derece elde edildiği vakit (ر) vidasını sıkıca sıkıştırmak kâfi ve vâfidir.

Sûret-i dâimede manivelayı döndürerek (ه) ağızlığının içine doğru lakırdı söylenildiği vakit gışâ-yı madenî ihtizâz eyler ve gışâyâ merbût olan uç ise üstüvânenin üzerine sarılı olan kalay tabakasının helezonî oyukları arasına temâs eder. Gışâ ile uç ihtizâzât icrâ ettikleri zamân kalay levhası dâimâ ucun taht-ı tesîrinde bulunmaz. O vakit kalay tabakasının üzerinde hâsıl olan çizgiler diş dişirler işte bu diş diş olan mahaller sadânın ihtizâzâtı ile hâsıl olan eserlerdir.

Bu ana kadar serd ve beyân olunan tafsilâtan anlaşıldı ki kelâmı bir kalay tabakasının üzerine yazmak kolaydır. Şimdi bizim için lâzım gelen şey ise kalay tabakası üzerine yazılan kelâmı tekrâr hâsıl etmek ve hâzırûna işittirmektir.

Biraz yukarıda beyan ettiğimiz vechle sadâlar kalay levhası üzerine yazılmışlardır. Şimdi bize lâzım olan şey yazı hâlinde olan sadâları eski hâllerine ircâ etmektir.

Bunun için sadâlar kalay levhası üzerine yazılırken üstüvâne hangi sûratle çevrildiyse yazıların sadâyâ [14] tahvili esnâsında dahi yine aynı sûratle çevirmek lâzımdır.

Makine kalay tabakası ve uç vâsıtasıyla lakırdıyı tekrâr eder. Bu cihetle gışâ-yı madenî yeniden ihtizâz eyler. İşte bu ihtizâzât hâricte ağızlık vâsıtasıyla büyüyüp sadâyâ tahvil ederler ki bu hâlde ağızlığa ince mukavvâdan bir nâkil-i sadâ tatbîk olunmuştur.

Bakınız nasıl oluyor da söylediğimiz sadâ işitiliyor: Lakırdıyı söyleyip ve iş tamâm olduktan sonra üstüvâneyi ucun altından geriye çekeriz. Sonra bu üstüvâneyi evvelki sûratle yine ucun altına süreriz. Üstüvâneye temâs eden uç evvelce yaptığı oyuk mahallere “eserlere” girip çıktıkça sıçrar yanî ihtizâz eyler. Evvelce gışânın ihtizâzâtı uca

tesîr edip de çizgiler yaptırdığı gibi bu sefer de ucun ihtizâzâtı gışâyaya tesir eder. Bu cihetle dudaktan lakırdı çıkar gibi âlet söylemeye başlar.

Sadâların irtifâi bir zamân-ı muayyen zarfında cism-i mühtezzin hâsıl ettiği ihtizâzâtın adedinden tabîyet aldığı gibi fonografta da sâdanın irtifâi üstüvâneye itâ olunan sürat-i tedvîrden tabîyet alır. Eğer sürat büyük ise sadâların perdesi de yüksek olup küçük ise aşağıdır.

El ile tedvîr olunan makinelerde sürat muntazam olamayacağı [15] tabii olduğundan sadâların hatâlı olarak işitileceği de tabiidir. Lakin Mösyö Hardi nâmında bir zât fonografin bir hareket-i muntazama ile dönmesi için bir terkip-i mehaniki yapmış ve bu cihetle fonografta aldığı sadâları muntazaman reddetmektedir.

Şunu da söyleyelim ki kalay levhası üzerine yazılan sadâyı fonograf bir kere tekrâr etmeyip birkaç kerede tekrâr eder ise de her tekrârda sadâ kesb-i zaaf edip ziyâdesiyle karışır.

Fonografin taharriyât-ı ilmiye ve fenniye de hiçbir hizmeti yoktur. Fakat fennî bir acîbedir. Hem birinci derecede bir acîbedir.

Sözlük

acîbe: Şaşılacak, hayret edilecek, tuhaf karşılanacak şey.

adem-i tenezzül: Tenezzül etmeme.

âdi: Sıradan, alelade.

ahâlî: Halk.

ahkar: Çok (daha, en, pek) hakir, çok âciz. (Tevazu ifadesi için kullanılır.)

âlât-ı lâzıme: Gerekli aletler.

amâk-ı hafâ: Gizliliğin derinlikleri.

âsâr: Eserler; izler.

asr-ı terakkî: Gelişme, kalkınma çağı.

bâis olmak: Sebep olmak.

bâligân-mâ-belag: Fazlasıyla, ziyadesiyle, bol bol.

bedâhet: İspâtı gerektirmeyecek kadar açık ve belli olma, apaçıklık.

berûz: Savaş, kavga.

bedâyi'-i keşfiyyât: Güzel keşifler.

beyân etmek: Bildirmek, anlatma, söylemek.

bezl-i makderet etmek: Bütün gücünü adamak vermek.

bülûm: Hançere, gırtlak.

cihet-i süfliyye: Alçak, aşağı yön, taraf.

cism-i mühtezz: Titreyen cisim.

cüz: Parça, kısım.

çâkerâne: Nezâketli konuşmada konuşanın kendisi için kullandığı söz.

derece-i kadr u meziyet: Nitelik ve değer derece.

derûn: İç, dâhil.

duhûl: Girme, giriş, dâhil olma.

ekseriyâ: Çoğunlukla, umûmiyetle, ekseriyetle.

elsine-i ecnebiye: Yabancı diller.

encâm: Son, nihayet.

erbâb-ı sanâyi: Zanaat sahipleri.

eser-i çâkerânem: Eserim.

eşref: Çok şerefli

fi'l-vaki: Gerçekten, doğrusu.

fonotograf: Ses kaydedebilen ilk alet.

gışâ: Zar, örtü.

hakîr: Bir kimsenin kendisi için kullanıldığı tevâzu sözü.

hall-i mesele: Meselenin çözümü.

hareket-i muntazama: Düzenli hareket.

hasbe'l-insâniyye: İnsanlık gereği.

hâsıl etmek: Elde etmek, ortaya çıkarmak.

hâsıl olmak: Meydana çıkmak, ortaya çıkmak.

hatâyâ: Yanlışlar, günahlar.

hatt-ı müstakîm: Düz, doğru çizgi.

hâzırûn: Hazır olanlar; bir yerde bizzat bulunanlar.

helezonî: Sarmal, kıvrımlı, yılankavî.

hıfz: Koruma, saklama.

hikmet-şinâsân: Felsefe veya fizik âlimleri.

hikmet-i tabiiyye: Fizik bilgisi.

himemât-ı mütevâliye: Art arda gelen, bir düziye çalışmalar, emekler.

hulefâ-yı râşidîn: İslâm'ın ilk dört halifesi: Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali.

husûl-pezir: Hâsıl olmuş, meydana gelmiş.

ittilâ: Bilme, öğrenme, bilgi.

iâne: Yardım.

icrâ-yı tesir: Tesir etme.

icrâ-yı ameliyât etmek: Uygulamak.

ifâde-i mahsûsa: Ön söz.

iftihâr: Bir şeyden dolayı haklı olarak övünme, övünç.

ihtirâ: Benzeri olmayan bir şey icat etme.

ihtirâât-ı beşeriyye: İnsanlığın gerçekleştirdiği buluşlar.

ihtirâzât-ı sadâ: Sesin titreşimi.

ihtizâzât-ı savtiyye: Ses dalgaları, titreşimleri.

ihtizâz eylemek: Titreşmek.

ihvân-ı vatan: Vatan kardeşleri.

iktifâ eyle-: Yetinmek.

imtiyâz: Başkalarından farklı olarak tanınan hak ve üstünlük, ayrıcalık.

imtiyâznâme: Bir imtiyâzın verildiğini gösteren resmî belge.

irâe olunmak: Gösterilmek.

ircâ etmek: Çevirmek, döndürmek.

irtifâ: Yükselme.

istifâde: Fayda sağlama, yararlanma.

istimâl: Kullanma.

istinâd etmek: Dayanmak.

itâ: Verme.

itmâm etmek: Tamamlamak.

kâim olmak: Yerine geçmek, yerini tutmak.

kâin: Olan, bulunan, mevcut olan.

kavâid-i ilmiye: İlmi kaideler, kurallar.

kelâm: Söz.

kelâm-ı hikmet: Hikmetli söz.

kemâl-i tevâzu: Tam, büyük bir alçakgönüllülük.

keremallehü vecchü: "Allah yüzünü şerefli kılsın" anlamında dua.

kesb-i zaaf etmek: Zayıf düşmek.

keşfiyât-ı cedîde: Yeni buluşlar.

kıyâm etmek: Kalkışmak, davranmak.

kurb: Yakın.

lakırdı: Söz, laf.

levha-i mühteze: Titreyen levha.

maârif: Eğitim ve öğretim sistemi.

maârif-perverân: Maarifin yayılmasına çalışan ve maarifle ilgili şeyleri koruyan (kimse).

maârif-perverân-ı zamân: Devrin maarifin yayılması ve korunması için çalışanları.

mafsâl: İki makine parçasının birbirinden ayrılmadan dönmesine imkân veren oynak bağlantı.

mahâfil-i ilmiye: Bilginlerin toplandığı yerler; bilginlerin toplantıları.

mahal: Yer.

makta: Kesit.

mâlûmât-ı zâide: Lüzumsuz bilgi.

mâmâfih: Bununla birlikte.

manivela: Uç tarafına yakın bir destek üzerine yerleştirilip uzun kalan diğer tarafından basılarak hareket ettirilen ve ağırlıkları kolayca kaldırmaya yarayan sert çubuk.

mârü'z-zikr: zikredilen, adı geçen.

mastûr: Yazılmış, çizilmiş.

mebde-i terakkî: İlerlemenin başlangıcı.

memâlik-i meşhûre: Meşhur ülkeler.

merbût: Bağlı, bağlanmış.

mevâd: Hususlar, meseleler, işler.

mevki-i tecrübe: Deneme yeri, alanı.

mevzû: Bir yere konulmuş, bırakılmış, vazedilmiş.

meyân: Ara.

mevdân-ı berûz u bedâhet: Açıklık ve savaş meydanı.

mevdân-ı fûnûn: Fen alanı.

meziyet-i fenniye: Fenne ait üstünlük.

mezkûr, mezkûre: Adı geçen, sözü edilen.

mihver: Tekerlek, çark gibi yuvarlak bir cismin etrafında döndüğü, cisme göre sabit olduğu farz edilen gerçek veya varsayılan doğru, mil, eksen.

muharrer: Yazılı, yazılmış.

muntazaman: Düzgün ve düzenli bir biçimde.

musahhihlik: Düzelticilik, yayımlanacak bir yazı veya kitabın matbaada basılmış provalarını aslı ile karşılaştırarak okuyup yanlışlarını düzeltme, tashih etme durumu.

muvaszaf: Vazifeli, görevli.

mübâşeret eylemek: Bir işe başlamak.

mühtez: Titreyen.

mürekkebe olmak: -den oluşmak.

müstefid olmak: Yararlanmak.

müstenid: Dayanan, yaslanan, bir şey üzerine kurulmuş olan, istinat eden.

müstekreh: Tiksinilecek nitelikte olan.

müşâbih olmak: Benzemek.

mütâlaa etmek: Araştırmak, incelemek.

müteharrik: Hareket eden, hareket hâlinde olan.

mütemeddine: Medeni, uygar.

müteârif: Meşhur, herkesçe bilinen.

müzeyyen: Süslenmiş.

nâfia: Faydalı.

nazariyât-ı fenniye: Fenni kuramlar, teoriler.

nâzır: Bakan, yönü bir yere dönük olan.

neşr: Yayım.

neşrolunmak: Yayımlanmak.

nısf: Yarı, yarım.

pîş-i nazar-ı tedkîk: Göz önüne alıp incelemek.

sadâ: Ses.

sath: Yüzey, görünen bölüm.

sây u verziş etmek: Çalışmak.

serd olunmak: Dile getirilmek.

sûret-i dâime: Daimi bir biçimde.

sûrat-i tedvîr: Döndürme hızı.

şâkûlen: Çekül doğrultusunda.

şâyân-ı ehemmiyet ve takdîr: Değer vermeye ve takdir edilmeye, beğenilmeye lâyık.

şerîf: Kutsal.

şevk-i cedîd: Yeni bir istek.

tab olunmak: (Kitap) basılmak.

tafsilât: Bir şey hakkındaki etraflı bilgi, uzun açıklamalar.

taharrük-i bi'n-nefs: Kendi hareketi.

taharriyat-ı ilmiye ve fenniye: İlmi ve fenni araştırmalar.

tahrîk etmek: Hareket etmek.

tahrîr: Yazı yazma.

tahvil: Değiştirme, bir durumdan başka bir duruma çevirme.

tahvil etmek: Dönüştürmek.

takarrüb olunmak: Yaklaşılma, yakınlaşılma.

takâsîr: Kusurlar.

takviye etmek: Kuvvetlendirmek, güçlendirmek.

tamîm: Umuma yayma, genel duruma getirme.

tanzîm etmek: Düzenlemek, düzene sokmak.

tasavvur etmek: Zihinde canlandırmak, göz önüne getirmek.

tazyîk: Basınç.

tebliğ etmek: Ulaştırmak; bildirmek.

tedvîr olunmak: Döndürülmek.

tefehüm olunmak: Anlaşılma.

terkîb etmek: Birleştirmek, bir araya getirmek, hazırlamak.

terkîb-i mehaniki: Mekanikten oluşun.

tesmiye etmek: Adlandırmak, isim koymak.

tesbît etmek: Sabitlemek.

teşvîkât: İsteklendirmeler, kıskırtmalar.

tebbu: Etraflıca inceleyip araştırma.

tevâfuk etmek: Uygun gelmek.

teveccüh: Beğenme, hoşlanma.

tevcîh-i sadâ: Sesi yöneltme.

tevellüd etmek: Doğmak.

tipograf: matbaacı.

ufkî: yatay.

ufkiyen: yatay olarak.

ulûm: ilimler

uzv-ı sadâ: ses organı.

üstüvâne: Far. *sutûn* > *ustûn'un* Araççalaşmış şekli. Silindir.

üstüvâne-i mezkûre: sözü edilen silindir

vâfi: Yeter, elverir.

vâki: Olan, vuku bulan.

vâsıl olmak:

vech: Biçim.

yed-i tûlâ sâhibi: Alanında çok geniş bilgi sâhibi olan, hüner ve sanatında maharet sâhibi olan kimse.

zamân-ı muayyen: Belirli zaman.

zulumât-ı cehâlet: Cehalet karanlıkları

Sonuç

Yazarlık hayatı *Tercüman-ı Hakikat*'te başlayan Ahmed Rasim'in, *Güneş, Gülşen, Sebat, Hamiyyet, Say* gibi mecmularda daha çok fen alanında çeviri yazıları yayımlanır. Yazarın ilk basılan eseri *Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye Fonograf: Sadâyı Tahrîr ve İlâde Eden Âlet* adlı eserdir. *Fonograf* adıyla bilinen eser bu çalışma ile Latin harflerine aktarılmıştır. Ahmed Rasim çalışmasında, fonografin tarihini, kısımlarını, çalışma prensibini, fonografin ortaya çıkmasında çalışan bilim adamlarını ele almıştır. Eser, söz varlığı açısından değerlendirildiğinde Arapça, Farsça kelimelerin yanı sıra Arapça ve Farsça kurula göre yapılmış tamlamaların yer aldığı görülür. Batı dillerinden alınmış fonograf, fonotograf, tipograf gibi birkaç kelime de mevcuttur. Hazırlanan sözlük kısmı ile metnin anlaşılabilirliğinin sağlanması ve söz varlığına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Edison'un icat ettiği ses kayıt cihazı fonograf, müzik dünyası için önemli bir buluş olmuştur. 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar müzik kaydetmek için olduğu kadar kişisel kayıtlar için de kullanılır. Leon Scott'un buluşu olan fonotograf sesi kaydetme özelliğine sahiptir fakat kaydettiklerini tekrar sese dönüştüremez. Kaydedilen sesin tekrar dinlenilmesini sağlayan fonograf bu yönüyle 19. yüzyılın önemli bir icadıdır. Fonograf ve yaklaşık on yıl sonra geliştirilen gramofon sayesinde pek çok sanatçının eserleri notaya alınır, üslupları kaydedilir. Sesi kaydeden ve kaydı dinlemeye olanak sağlayan bu alet, kullanımının pratik olması ve kolay taşınması yönüyle de ilgi görmüştür. Ahmed Rasim'in fonografı tanıttığı bu eser, Türkçe ilk kaynak olması bakımından değerlidir. Ahmed Rasim'in cihazı tanıtmasının ardından fonografin edebi eserlerde ve sözlüklerde yer aldığı görülür.

Yazar için yorum ve öneriler: Sonuç bölümü geliştirilmeli. Ahmed Rasim'in ilk basılı kitabı olması ve ülkemizde henüz ortaya çıkmamış bir cihazın tanıtılması ilişkisi daha ayrıntılı verilebilir; bu noktada araştırmacının görüş ve yorumlarıyla makale desteklenmeli.

Kaynakça

- Ahmed Rasim (1885). *Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye Fonograf: Sadâyı Tahrîr ve İlâde Eden Âlet*. İstanbul: Matbaa-i K. Bağdadlıyan (Aramyan).
- Andı, Fatih (2020). *Ahmed Midhat Efendi Bütün Eserleri, Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kartal, Ahmet (2009). *Lügat-i Nâcî Muallim Nâcî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kerman, Zeynep (2001). *Samipaşazade Sezai Bütün Eserleri I-II, Siyasi ve Sosyal Makaleler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Şemseddin Sami (1317). *Kamus-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.

